

BERRIO, Jordi

La comunicació en democràcia. Una visió sobre l'opinió pública

Barcelona: UAB-UJ-UV-UPF, 2000 (Aldea Global)

El darrer llibre de Jordi Berrio no és un llibre actual. És una reflexió sobre l'actualitat de l'anomenada «opinió pública». No es tracta, per tant, d'un producte acadèmic orientat a seguir el corrent de les modes discursives, sinó més aviat d'una *rara avis* que, com a tal, pot ser llegida amb el mateix grau de meravellament que de perplexitat. Una cosa és segura: no crea indiferència.

El lector que, posem per cas, tingui el postmodernisme com a referent ontològic trobarà en els plantejaments de Berrio el reflex d'un irreductible modernisme: racionalitat, eurocentrisme, gran teoria, recreació del pensament dicotòmic. En canvi, el lector més propens a la pràctica acadèmica sense riscos trobarà en aquest text la gosadia de la crítica insistent, la maduresa d'un compromís polític i d'un saber fer que no han sucumbit a la temptació de pronunciar-se d'una manera simplement correcta i fàcilment a to amb els temps que corren. Hi ha una altra cosa, doncs, que també és segura: el llibre de Berrio ens obliga a aturar-nos a reflexionar.

Cal, però, entrar en detalls (cosa que no vol dir resumir aquí el contingut del llibre, capítol per capítol —o sigui, fer

millor o pitjor el que fa el propi Berrio en el text introductori—), i mirar d'identificar aquells trets essencials que resumirien la present crítica. Sobretot, s'evitarà plantejar la lectura de l'obra com una qüestió d'estar a favor o en contra de la visió que té l'autor sobre l'opinió pública (recordem que Berrio la presenta en el subtítol del seu llibre com *una* visió). S'intentarà, en canvi, plantejar tant allò que el llibre té de positiu com allò que té de negatiu. En la primera secció que segueix aquestes línies em referiré al tipus de qüestions tractades en *La comunicació en democràcia* que han estimulat la meua complicitat amb l'autor. No intentaré presentar aquestes qüestions segons l'ordre (a voltes desordre) amb què les esmenta Berrio al llarg del seu llibre, sinó com a simple i breu apunt dels temes, per mi, més interessants que han d'acompanyar tota necessària reflexió sobre l'opinió pública en l'actualitat. En segon lloc, s'intentarà fer explícita la voluntat d'aquesta ressenya de no pronunciar en nom de l'objectivitat el meu rebuig a alguns aspectes (bastants) del llibre de Berrio. Més que pretendre ser darrera paraula de res, la segona i última secció d'aquest text vol participar, des de la meua

total parcialitat, del debat que Jordi Berrio enceta, convidant-nos-hi a tots, de manera tan provocativa.

El poder d'opinar

L'opinió pública, diu Berrio, és un objecte d'estudi difícil d'abastar, fins al punt que, d'entrada, podem qüestionar-nos que existeixi més enllà de l'imaginari dels polítics i dels políticòlegs. No obstant això, l'estudi de relacions de poder que estructurin les actuals societats mediatitzades (en un món més i més interconnectat) demana un desenvolupament més gran dels estudis sobre la formació d'opinió en un nou context que transcendeix les fronteres estatals.

La comunicació en democràcia, al llarg dels seus cinc capítols, planteja un seguit de reflexions i de crítiques que ens parlen de la necessitat de no deixar de banda l'esperit crític del debat sobre l'opinió pública. Una primera reflexió és la que posa en relació l'opinió pública amb la democràcia. El context canviant on aquesta darrera s'ha anat definint al llarg de la història ha estat també el context on l'opinió pública ha anat adquirint diferents significats. Aquest plantejament comporta una altra reflexió al voltant del paper canviant de l'Estat, fins arribar a l'actual era de la globalització. Això porta l'autor a reflexionar també sobre els canvis en els mecanismes d'organització social (i de legitimació del poder), així com sobre el paper dels mitjans (per exemple en el desgast de la definició de la participació política a través del sistema de partits).

Un important tema que planteja l'autor és l'actual definició de l'esfera pública i l'esfera privada, reflexió que va acompanyada d'una crítica a l'anomenada «esfera pública mediàtica». Això comporta una crítica a les actuals polítiques que defineixen el sistema comunicatiu sota la lògica del neoliberalisme. Els mitjans de comunicació, entesos com a mercat més que com a servei, perden el seu estatus de mediadors de l'acció social per limitar-se

a ser concebuts com a grans aparadors de la societat de consum. Berrio acompanya aquestes reflexions d'una crítica a la despolitització de la societat, al creixent individualisme que porta a oblidar parlar d'opinió com a opinió pública (és a dir, socialment discutida) i no com a mera opció personal (és a dir, políticament intranscendent).

Tots aquests plantejaments porten també l'autor a preguntar-se pel paper dels intel·lectuals en la definició de la societat (com a societat cada vegada menys atenta a les relacions de poder que l'estructuren). Berrio es pregunta, per exemple, quin és o quin hauria de ser el paper dels professionals dels mitjans de comunicació en democràcia, o quin és o hauria de ser el paper dels investigadors especialitzats en l'estudi de l'opinió pública.

Poder opinar

L'explicació acadèmica de l'opinió pública no canvia només amb el context històric, sinó que canvia també en la mesura que es tenen en compte els diferents referents epistemològics amb què s'expressa la pròpia acadèmia. El problema del llibre de Berrio rau en la dificultat d'establir un pont entre, d'una banda, l'intent explícit d'oferir una explicació crítica i comprensiva d'una realitat complexa i dinàmica i, d'una altra banda, l'ancorament de l'explicació en una determinada perspectiva teòrica (la teoria normativa sobre l'opinió pública). L'autor reconeix les limitacions de la perspectiva d'estudi escollida com a referent, però no planteja, de fet, cap alternativa que ajudi a escapar de l'immobilisme al qual veiem supeditada la recerca en el nostre context acadèmic més immediat.

Berrio, en definitiva, no aporta cap alternativa a l'excessiva teorització que ha patit sempre l'opinió pública, ni tampoc aporta cap alternativa a la recerca empírica quantitativa (basada en els sondejos d'opinió) que precisament critica en el

seu llibre. Hi ha una distància insalvable entre allò que Berrio reivindica com *una* visió sobre l'opinió pública (supeditada conscientment als referents teòrics emprats) i l'acció que aquesta visió pugui generar en un context social referit en termes vagues i generals.

Moltes són les qüestions que fan de l'aportació de Berrio una aportació difícil de valorar (i, per tant, interessant) en l'actual context de recerca sobre comunicació. Per una banda, hi ha la qüestió de la forçada (o potser poc argumentada) combinació de la teoria normativa amb la teoria sistèmica (a la qual Berrio fa referència també al llarg del seu treball a partir únicament de l'obra de Luhmann). Per una altra banda, hi ha una voluntat de contextualitzar els canvis produïts en la definició de l'opinió pública dins dels canvis produïts en les societats occidentals democràtiques. Això implica limitar la reflexió sobre la capacitat d'acció política de la societat al món occidental democràtic. Crida l'atenció l'omissió de qualsevol referència a l'evolució de les desigualtats espacials (com ara les existents entre centre i perifèria, no només a escala mundial, sinó també a escala regional o nacional). Aquesta voluntat contextualitzadora tampoc s'aplica de manera aprofundida a l'hora d'intentar ubicar l'àmbit d'estudi de l'opinió pública dins l'expressió de la recerca acadèmica crítica i compromesa. Així, Berrio no només passa per alt aquells corrents (com, per

exemple, els estudis culturals o l'economia política crítica) que han contribuït (i molt) a la reflexió sobre la relació entre mitjans de comunicació, societat i poder, sinó que també passa per alt els intents de la recerca crítica actual (inclosos alguns corrents de recerca sobre audiències que l'autor no menciona) de pronunciar-se més enllà de la lògica positivista.

Així, a *La comunicació en democràcia*, abunden les històries lineals i generalitzants i la reproducció de dicotomies. Com a exemple d'història lineal i generalitzant tenim el capítol dedicat a contextualitzar (en el temps) la noció d'opinió pública al llarg de la història de les democràcies occidentals. D'altra banda (pel que fa a la reproducció de dicotomies), la tendència de l'autor a separar raó d'ideologia, esfera pública d'esfera privada, acció política d'acció civil, classe culta de classe popular, emissor de receptor, o teoria d'empíria (per citar-ne només alguns exemples) no ajuda a replantejar críticament ni reflexivament una noció d'opinió pública menys fixa i abstracta. O, si es vol, més dinàmica i viva, més present en la nostra desigual (i no simplement diversa i dispersa) manera de moure'ns i d'expressar-nos en la vida quotidiana.

Anna Clua

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Periodisme
i de Ciències de la Comunicació

ÁLVAREZ BERCIANO, Rosa; SALA NOGUER, Ramón
El cine en la zona nacional, 1936-1939
Bilbao: Mensajero, 2000, 267 p.

En 1993 Ramón Sala publicaba *El cine en la España republicana durante la Guerra Civil (1936-1939)*. Dicha publicación era una adaptación de su trabajo de tesis doctoral que, tres años antes (1990), había leído en la Universidad Autónoma de Barcelona. Aquel trabajo fue justamente

bien recibido por la prensa especializada de la época y por el lector en general. En realidad, y pese a la trascendencia del periodo, no han sido muchos los trabajos que han profundizado en el estudio de las muy peculiares características de su producción cinematográfica. En realidad, los